

TP

Euharistion **PATRIARHULUI** **DANIEL** **AL ROMÂNIEI**

Coordonatori

† VARLAAM, Episcop-vicar patriarhal – Profesor Emilian POPESCU

Editura BASILICA a Patriarhiei Române
București – 2011

O PLEDOARIE INEDITĂ A LUI GEORGE MURNU PENTRU CLASICISMUL GRECO-ROMAN LA SEMINARUL VENIAMIN DIN IAȘI (1896)

Nicolae-Șerban TANAȘOCA

În urmă cu foarte mulți ani, răspunzând solicitării scriitoarei Iulia Murnu, fiica acad. George Murnu (1868-1957), o veche prietenă a mamei mele, am avut prilejul să colaborez la întocmirea inventarului arhivei acestuia, transferată în cea mai mare parte de regretata Doamnă, împreună cu biblioteca părintelui Domniei Sale Bibliotecii Academiei Române, filiala Cluj-Napoca. Devotată în chip exemplar lui George Murnu, pe care-l asistase o viață întreagă ca neprețuită colaboratoare și secretară, Doamna Iulia Murnu a ținut să întocmim și să înaintăm tot atunci Academiei Române proiectul unei ediții definitive a tuturor operelor științifice și literare ale lui George Murnu, ediție al cărei îngrijitor mă desemna să fiu, alături de Domnia Sa, printr-o generoasă recomandare scrisă. Din variate pricini, acest proiect n-a fost realizat. În anii care au urmat, am izbutit totuși să valorific prin studii și comunicări unele dintre piesele inedite din arhiva lui George Murnu și nădăjduiesc să continui măcar, cu ajutorul lui Dumnezeu, această valorificare. Pentru a-l omagia pe Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, pasionat bibliofil, generos și exigent susținător al atâtor întreprinderi culturale de anvergură, între care noua colecție *Părinți și Scriitori Bisericești*, am ales să public aici, însoțită de un scurt comentariu, cuvântarea inedită rostită, în 1896, la Seminarul Veniamin din Iași, cu ocazia serbării anuale a școlii, de ziua Sfinților Trei Ierarhi, patronii Seminarului, de viitorul academician George Murnu, care funcționa acolo, la abia 28 de ani împliniți, ca profesor de limba elină. Cuvântarea este o frumoasă pledoarie pentru clasicismul antic greco-roman, unică în felul ei în cultura noastră la acea vreme.

În prima parte a cuvântării sale, autorul pune în lumină importanța contactului fecund pe care l-au avut cu clasicismul antic toate literaturile europene. Literaturile din Apus s-au dezvoltat sub tutela modelelor oferite de literatura antică greco-romană și au împrumutat formele acesteia, dar s-au emancipat cu vremea, creând ele însele, în emulație cu literatura Antichității, literaturi clasice. George Murnu fixează, în această perspectivă, locul literaturii române între literaturile europene arătând că românii le-a lipsit un contact similar ca durată, profunzime și rodnicie cu Antichitatea, literatura română dezvoltându-se mai târziu și mai curând sub influența modelului literaturilor europene mai noi¹. El evocă totuși

¹ Este de amintit că E. Lovinescu, apropiat prieten al lui George Murnu, avea să dezvolte pe larg teoria potrivit căreia rolul de model deținut în Apusul Europei de literatura clasică greco-romană, în vremea

exemplul câtorva scriitori români moderni – Costache Conachi, Enăchiță Văcărescu, Grigore Alexandrescu, Mihai Eminescu – care au frecventat mai stăruitor și au ajuns să cunoască mai profund literatura greco-romană, pentru a sublinia cât de benefice efecte a avut în cazul tuturor acestora contactul cu Antichitatea clasică atât în ce privește adâncimea cugetării, cât și frumusețea expresiei.

În a doua parte a cuvântării sale, George Murnu arată cât de neapărat trebuincioasă este cunoașterea limbii grecești pentru cercetarea istoriei naționale. Este cu neputință de descifrat, susține el, trecutul românilor fără ajutorul izvoarelor grecești din toate vremurile, al celor antice, al celor bizantine, precum și al celor post-bizantine, căci viața istorică a românilor s-a desfășurat neconținut în permanent contact cu viața grecilor. George Murnu subliniază în chip deosebit, pe urmele unor neoleniști europeni de talia lui Émil Legrand, că se impune neîntârziata adunare, editare, traducere și introducere în circuitul științific a izvoarelor neogrecești ale istoriei românilor, rod al legăturilor istorice deosebit de strânse dintre români și greci în epoca turcocratiei, atât înainte, cât și după instaurarea regimului fanariot. În sfârșit, George Murnu pune în evidență necesitatea și importanța cercetării raporturilor și influențelor lingvistice reciproce greco-române.

În a treia și ultima parte a cuvântării sale, George Murnu insistă asupra importanței limbii grecești pentru Biserica Ortodoxă Română. Potrivit lui, descifrarea uneori anevoioasă a textelor fundamentale ale creștinismului, neotestamentare și patristice, în originalul lor grecesc nu poate fi suplinită de parcurgerea mai lesnicioasă a traducerilor, căci orice traducere, fie ea cât de bună, face să dispară nu numai cromatica stilistică unică a originalului, dar și anumite nuanțe subtile ale gândului exprimat în text. Încercarea de a descifra un text grecesc este prin sine însăși educativă pentru intelect, un exercițiu de cugetare foarte folositor. Iar cunoașterea cât mai exactă a scrierilor patristice, cunoașterea doctrinei creștine ortodoxe în deplina ei autenticitate este de extremă utilitate pentru lumea românească într-un moment în care, susține George Murnu, idei potrivnice spiritualității tradiționale pătrund în țara prea puțin dezvoltată cultural și tulbură mințile oamenilor insuficient pregătiți să reziste tentațiilor înșelătoare oferite de ele. Așadar, cunoașterea limbii grecești este de netăgăduit ajutor pentru întărirea Bisericii, singura instituție ce poate contribui decisiv la formarea caracterului moral al națiunii în spiritul sănătos al tradiției creștine ortodoxe.

Regăsim exprimate în cuvântarea foarte tânărului profesor care predă, în 1896, limba și literatura elină la Seminarul Veniamin din Iași idei, sentimente și judecăți de valoare inspirate de factorii care i-au modelat personalitatea. Aceștia sunt: patrimoniul său genetic, etnic și cultural, mediul în care s-a născut și format, mediile în care s-a dezvoltat, oamenii care i-au îndrumat maturizarea și i-au oferit modele de urmat. Iată de ce nu mi se pare inutil să reamintesc în acest preambul la textul cuvântării sale, chiar dacă am făcut-o și aiurea, și câteva date prosopografice, biografice și bibliografice².

Era un aromân sau – cum se spunea în vremea aceea – macedoromân, adică un român din Macedonia, statornicit în cele din urmă între frații săi dacoromâni, români din Dacia.

Renașterii, pentru înflorirea scrisului în limbile naționale, „vulgare”, l-a jucat, pentru literatura română, literatura modernă franceză.

² Cf. Nicolae-Șerban TANAȘOCA, „George Murnu – istoric al românilor de peste Dunăre”, studiu introductiv la George Murnu, *Studii istorice privitoare la trecutul românilor de peste Dunăre*, București, 1984, pp. 16-29. Pentru biografia lui George Murnu, rămâne de maximă utilitate valoroasa lucrare elaborată de cele două fiice ale sale, Iulia și Ecaterina Murnu, *George Murnu, poetul homerid*, Ed. Albatros, București, 1979 (autoarele au folosit prețioase documente personale, de familie sau legate de mișcarea aromânească – acte de stare civilă, acte de studii, manuscrise literare și științifice, memorii către foruri politice internaționale, corespondență etc.).

Deși s-a impus în conștiința culturală națională mai ales ca talmăcitor neîntrecut al epopeilor lui Homer³, al unora dintre capodoperele poezilor tragici elini⁴, al altor texte de proză și poezie clasică elină,⁵ George Murnu s-a singularizat, în realitate, între oamenii de seamă dăruiți de aromâni națiunii române, prin extrema complexitate a personalității, formației și producției sale intelectuale⁶. A fost, cu egală pasiune, un artist, un om de știință, un militant pe tărâmul național și politic. Poet autentic, atât în limba literară, cât și în dialectul aromânesc, rămâne, cred, cel mai strălucit cultivator al versului în acest dialect. Ca filolog și lingvist, a contribuit decisiv, între cei dintâi, la cunoașterea istoriei relațiilor și influențelor reciproce dintre limbile greacă și română. Arheolog remarcabil, a făcut cercetări deschizătoare de drum asupra monumentelor romane de la Tropaeum - Adamclisi și asupra vaselor pictate grecești din colecția Muzeului Național de Antichități, al cărui director a fost înainte de Vasile Pârvan. A fost profesor titular de Istorie a artei universale la Universitatea din București, cronicar și critic de artă. Ca bizantinist, istoric al evului mediu balcanic și, cu osebire, al trecutului românilor de la sud de Dunăre, a promovat, cu prioritate, principiul metodologic al cercetării istoriei și culturii popoarelor din Peninsula Balcanică în spirit comparatist și interdisciplinar, contribuind, pe urmele lui Constantin Jireček, la întemeierea balcanologiei moderne ca disciplină științifică de sinteză. Profesor și cercetător de factură umanistă, a fost și un luptător înflăcărat pentru cauza salvagărdării identității românești a aromânilor și pentru idealul statuării autonomiei lor culturale în Balcani. A asumat, în acest scop, ca reprezentant oficial al Societății de Cultură Macedoromână din București, dar și ca emisar oficios al Guvernului român, misiuni diplomatice la Londra, Paris, Berlin, Viena, Roma, în timpul negocierilor pentru organizarea păcii în Balcani după gravele conflicte

³ HOMER, *Iliada*, douăsprezece cânturi traduse în versuri de George Murnu, cu ilustrații, Budapesta, Institutul de Arte Grafice și Editură „Luceafărul”, 1906, XX + 253p.; HOMER, *Iliada*, trad. de George Murnu, cântul XIII-XXIV, București, 1912, II + 239p.; Ediție definitivă: HOMER, *Iliada*, trad. în metru original de George Murnu, studiu introductiv și note de D.M. Pippidi, București, 1967, XXXV + 490p.; HOMER, *Odiseea*, în românește de George Murnu, București, 1924, 412p.; Ediție definitivă: HOMER, *Odiseea*, trad. de George Murnu, studiu introductiv și note de D.M. Pippidi, București, 1971, 500p. Primele cânturi ale *Iliadei* au fost publicate de traducător în *Convorbiri literare*, între anii 1900-1905. Pentru receptarea traducerii lui Murnu, vezi *Poetul homerid*, pp. 166-207. Ne lipsește o ediție critică a traducerii *Iliadei* care ar trebui să folosească drept text de bază ultima variantă lăsată de poet, în ajunul morții lui, dar să înregistreze în aparatul critic variantele semnificative din toate versiunile elaborate de-a lungul vieții. La o asemenea ediție critică se angajase Doamna Simona Nicolae, dar a întocmit-o numai pentru primele șase cânturi, fără să o publice.

⁴ ESCHIL, *Orestia*, dramă în 3 acte, traducere din limba elină, cu un cuvânt înainte de George Murnu, București, 1942 (retipărit în *Tragicii greci. Antologie*, studiu introductiv și comentarii de D.M. Pippidi, București, 1958, pp. 53-206); SOFOCLE, *Regele Edip. Electra*, din limba elină de George Murnu, București, 1943.

⁵ *Din comoara de înțelepciune antică*: 1. Isocrate, *Sfaturi către Demonicos*. 2. Xenofonte, *Amintiri despre Socrate*, în românește de George Murnu, București, 1923; *Poeme străine antice și moderne*, trad. de George Murnu, București, 1943 (include traduceri din Sappho, Antologia palatină, Pindar, Catul, Lucrețiu, Vergiliu).

⁶ Mi se pare potrivit să amintesc aici câțiva dintre aromânii contemporani și foarte apropiați personal, după știința mea, de George Murnu, care s-au ilustrat în cultura română, legându-și totodată în chip deosebit numele de viața Sfintei noastre Biserici: arhimandritul atonit Simion Ciumandra, starețul Schitului Darvari, Prof. univ. Gheorghe Simotta (1891-1979), arhitect, creatorul Palatului Patriarhal și restauratorul Schitului Darvari din București (v. acum textul autobiografic și mărturiile unor colegi și discipoli, editate de Irina Patrușiu în volumul comemorativ *Arhitect Gheorghe Simotta*, Ed. Simetria, București, 2003), Prof. univ. Constantin Iotzu (1884-1962), fost rector al Școlii de Arhitectură, a proiectat Biserica Sfântul Elefterie din București, Prof. univ. Cezar Papacostea (1886-1936), membru corespondent al Academiei Române, elenist, fost profesor la Seminarul Central din București, Prof. univ. Victor Papacostea (1900-1962), istoric, balcanolog, fondatorul Institutului de Studii și Cercetări Balcanice din București, student și colaborator al lui George Murnu, fost profesor la Seminarul Central din București ale cărui documente de înființare le-a adunat într-un volum (*Seminarul Central, 1836-1936. Documentele întemeierii*, publicate de Victor Papacostea și Mihail Regleanu, București, 1938).

armate din 1912-1913, apoi la Conferința Păcii de la Paris, în 1919, după ce, în anii 1917-1918, în timpul ocupației germane a țării, acționase ca propagandist al cauzei României în capitala Franței, împreună cu numeroși intelectuali de frunte, grupați în jurul lui Take Ionescu⁷. A făcut parte, alături de Victor Papacostea și de Theodor Capidan, din Comitetul de redacție al *Revistei Macedoromâne*, publicație de înaltă ținută științifică, dedicată cercetării complexe, interdisciplinare, a aromânilor și a fost mai apoi un colaborator apropiat al lui Victor Papacostea, ca editor al revistei *Balcania*. A fost desemnat prin votul colegilor să reprezinte Universitatea din București în Senatul României.

George Murnu a venit pe lume la 1 ianuarie 1868, în străvechiul oraș grecesc Veria, unde predicase cândva Sfântul Apostol Pavel, dar care avea să se afle, din secolul al XV-lea până în 1912, sub stăpânirea Imperiului otoman. Coborâtor dintr-un neam de păstori aromâni, era fiul preotului Ioan G. Murnu (cca 1847-1922), preot ortodox de mare distincție intelectuală, cu temeinice studii teologice și filologice la Atena, devenit, după ce refuzase postul de profesor la Școala Greacă din Veneția, director al liceului grecesc din Xanthi. Îmbrățișând ideile mișcării de renaștere națională a aromânilor, inițiată și susținută de statul român, Părintele Ioan G. Murnu a fost numit, în 1880, director al recent înființatului Gimnaziu românesc din Bitolia. Din pricina neînțelegerilor cu Apostol Mărgărit, autoritarul și, de la un moment dat, discreționarul Inspector general al școlilor românești din Turcia europeană, a părăsit însă curând învățământul pentru a deveni preot al comunității ortodoxe greco-aromâne din Budapesta. Pe lângă activitatea pastorală, Părintele Ioan G. Murnu a desfășurat și o rodnică activitate filologică și scriitoricească, în cea mai mare parte a ei prea puțin cunoscută, din păcate, altfel decât prin manuscrisele inedite păstrate în Biblioteca Academiei Române: a tradus din literatura greacă antică și bizantină, a alcătuit un amplu dicționar aromân-român-francez, a publicat un *Apostol* în dialectul aromân. La cumpăna secolelor XIX-XX, când factorii responsabili ai statului român și fruntașii mișcării naționale aromânești încercau să smulgă, cu sprijin internațional, Patriarhiei Ecumenice încuviințarea înființării unui episcopat pentru aromâni, Ioan G. Murnu, rămas văduv, a părut să fie, la un moment dat, în ochii multora, cel mai potrivit candidat la vrednicia de arhieru exarh al românilor din Turcia europeană. Nu a fost dat să se împlinească acest proiect. Întreaga formație intelectuală, culturală și morală a viitorului academician George Murnu a fost, în schimb, puternic marcată de influența binefăcătoare a tatălui său, de care a fost puternic legat sufletește, care a avut întotdeauna un puternic ascendent asupra lui și, totodată, o mare încredere în el, fiindu-i, câtă vreme a trăit, cel mai apropiat sfătuitor în toate privințele și împrejurările, așa cum mărturisește bogata lor corespondență, încă inedită. De la el a deprins George Murnu sentimentul răspunderilor ce revin elitei intelectuale aromânești, din care amândoi făceau parte, față de soarta acestei ramuri balcanice, răzlețite și mult încercate, a poporului român; de la el a învățat cât de importantă este pentru un intelectual statornicia în credința creștină; de la el a moștenit dragostea și prețuirea pentru elenism în toate ipostazele lui istorice, dar și profunda încredere în valorile culturii românești pe care le-a descoperit în adolescență cu emoție și mândrie.

Urmându-și tatăl în peregrinările lui și împărtășindu-i vicisitudinile vieții, George Murnu a fost adus să-și însușească în chip firesc, deopotrivă de bine, din copilărie și adolescență, dialectul aromân, limba greacă și limba română literară și a dobândit o

⁷ Cf. N.Ș. TANAȘOCA, „Idealism și realism în chestiunea aromânească. Un episod diplomatic din viața lui George Murnu în lumina corespondenței sale inedite (1913)”, în: *Revista istorică*, serie nouă, t. VIII, 1997, nr. 11-12, București, 1997, pp. 719-738.

admirabilă cultură literară română și grecească. A obținut diploma de bacalaureat, cu o remarcabilă disertație despre Homer, la liceul grec din Bitolia, în 1888, dar a descoperit curând, cu nețărmurită admirație, și poezia lui Mihai Eminescu în scurtul răstimp cât a fost elev al Liceului românesc din Bitolia. A urmat, timp de un semestru, cursurile Universității din Budapesta, dar a intrat totodată acolo în relații de strânsă prietenie cu intelectuali români, ardeleni și aromâni, care l-au recomandat călduros unor fruntași ai vieții intelectuale din Vechiul Regat, în frunte cu Titu Maiorescu. Acceptat în cercul Junimii, s-a înscris, în anul 1889, la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din București. Discipol al lui Titu Maiorescu, Alexandru Odobescu, Bogdan Petriceicu Hasdeu și Ioan Bogdan, și-a trecut examenul de licență cu o teză îndrumată de B.P. Hasdeu și premiată de Titu Maiorescu. A ajuns să fie colaborator, o vreme, chiar membru al Comitetului de redacție al *Convorbirilor literare*, unde a publicat studii de istorie bizantină și balcanică, iar mai târziu prima versiune a cânturilor I-XIII din *Iliada*. A devenit dintr-un student apreciat, înțelept îndrumat, și generos protejat, unul dintre cei mai apropiați prieteni ai Profesorului Ioan Bogdan⁸.

Cu sprijinul acestuia și al lui Titu Maiorescu, George Murnu și-a început, în 1899, anii de călătorie pentru învățatură în Occident. A obținut doctoratul în bizantinologie, la München, sub îndrumarea lui Karl Krumbacher, la 15 iulie 1901. În 1903, devine, cu sprijinul lui Spiru Haret, membru al Școlii Germane din Atena, în cadrul căreia se familiarizează, sub îndrumarea lui Wilhelm Doerpfeld, cu monumentele Greciei antice. În anii 1905-1906 studiază, la München și la Berlin, cu Adolf Furtwängler, Theodor Lipps, Ulrich von Willamowitz-Moellendorf, R. Kekulé von Stradonitz și alții arheologia și arta clasică antică și se împrietenește cu Vasile Pârvan. În 1907, poposește, pentru o specializare, la Roma.

George Murnu demonstrase, sau avea să demonstreze, prin propriile sale lucrări științifice și literare adevărul celor susținute în cuvântarea sa despre importanța cunoașterii limbii și literaturii clasice eline pentru români. Tălmăcirea *Iliadei* lui Homer în limba română, unanim socotită de români și străini drept o capodoperă, l-a preocupat întreaga viață: i-a dat mai multe versiuni succesive, ultima, încă nepublicată întocmai, fiind încheiată în ajunul morții sale. A tradus *Odiseea*, a tradus din Eschil, Sofocle și Euripide și din mai toți poeții mari ai lumii. Ar fi foarte interesant de reconstituit într-o zi, pornind de la însemnările autografe pe exemplarul său din *Biblia* Părintelui Gala Galaction, ca și a unor reflecții risipite în diferite texte manuscrise, care erau părerile lui George Murnu despre felul în care ar trebui tradusă *Sfânta Scriptură*. Dar și în propria sa poezie dialectală a făcut nu o dată apel la metrica și prozodia poeziei lirice eline, dând astfel versului său o rară noblețe⁹. Cu doi ani înainte de a rosti, la Iași, cuvântarea prezentată aici, în 1894, George Murnu susținuse, la București, teza de licență consacrată influenței grecești antefanariote în limba română, pregătită sub îndrumarea lui Bogdan Petriceicu Hasdeu¹⁰. La 15 iulie 1901, avea să dobândească, la Universitatea din München, doctoratul *magna cum laude* cu o teză despre cuvintele împrumutate de limba greacă din aromână, îndrumată de Karl Krumbacher, fondatorul bizantinologiei moderne¹¹. Încă din anii de studii în străinătate avea să elaboreze,

⁸ Cf. „Ion I. Bogdan și George Murnu în scrisori”, în: Nicolae-Șerban TANAȘOCA, *Balcanologi și bizantinologi români*, București, 2002, pp. 81-92.

⁹ Poemele dialectale ale lui George Murnu au fost editate de autor în volumul *Bair di cântic armânescu. Ritmuri macedonene*, București, 1931.

¹⁰ George MURNU, *Studiu asupra elementului grec antefanariot în limba română*, București, 1894.

¹¹ Dr. Georg G. MURNU, *Rumänische Lehnwörter im Neugriechischen mit historischen Vorbemerkungen*, München, 1902 (reeditată, cu note critice și un *Nachtrag zu den Rumänischen Lehnwörtern im Neugriechischen* de H. Mihăescu, București, 1977).

publicându-le în *Convorbiri Literare*, studii de bizantinologie și de istorie medievală a românilor balcanici întemeiate pe izvoare grecești bizantine¹². A publicat cea mai frumoasă și exactă traducere a paginilor unice ca valoare istorică pe care le-a consacrat, în secolul al XIII-lea, istoricul bizantin Nichita Choniates răscoalei fraților români Petru, Asan și Ioniță, din Haemus, creatorii celui de-al doilea țarat bulgar, recunoscut inițial, ca regat al românilor și bulgarilor și a consacrat pagini de extremă pătrundere raporturilor dintre români și bulgari în Evul Mediu pe baza, în primul rând, a izvoarelor bizantine¹³. Nu vom stărui aici mai mult asupra cercetărilor arheologice prin care George Murnu a putut, datorită profundelor sale cunoștințe despre clasicismul antic, să pună în valoare patrimoniul arheologic al României, dar și să contribuie la cercetarea unor probleme generale ale teoriei și istoriei artei antice¹⁴. A tradus, de asemenea, alături de Constantin Litzica, documentele grecești referitoare la istoria românilor, editate de A. Papadopoulos-Kerameus în colecția Hurmuzaki¹⁵.

Cuvântarea intitulată *Importanța clasicismului antic și în special a limbei și literaturii eline la români* este nu numai un text cu valoare perenă, prin ideile și judecățile de valoare asupra clasicismului antic pe care le avansează, confirmate de propria activitatea creatoare, științifică și literară a vorbitorului, ci și un document istoric convingător în privința autenticității convingerilor lui George Murnu despre valoarea clasicismului antic, despre valoarea umanismului creștin întemeiat de Părinții capadocieni ai Bisericii și, nu în ultimul rând, un text deloc lipsit de actualitate în zilele noastre.

*
* *

¹² „Când și unde se ivesc românii întâia dată în istorie?”, în: *Convorbiri literare*, 39, 1905, pp. 97-112; „Kekaumenos și românii în veacul al XI-lea”, în: *Convorbiri literare*, 39, 1905, pp. 577-650; „Vlahia Mare de la 1205-1903”, în: *Convorbiri literare*, 40, 1906, pp. 1110-1116 și 41, 1907, pp. 810-824.

¹³ *Din Nichita Acominatos Honiatul*, traducere a părților privitoare la istoria Asanizilor, cu introducere și index de Gheorghe Murnu, în: *Analele Academiei Române*, seria II, tom. XXVIII, *Memoriile secțiunii istorice*, București, 1906, pp. 357-467; „Românii din Bulgaria medievală”, în: *Academia Română. Memoriile secțiunii literare*, s. III, t. IX, mem. 4, București, 1939, pp. 41-61 (comunicare făcută în ședința de la 12 noiembrie 1937); republicat în traducere franceză, sub titlul „Les Roumains de la Bulgarie médiévale”, în: *Balkanica*, I, 1938, pp. 1-21.

¹⁴ „Cronica săpăturilor arheologice de la cetatea Tropaeum-Adamclisi”, în: *Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice* (BCMI), 3, 1910, pp. 140-141; „Noi săpături în cetatea Tropaeum” (1910), în: BCMI, 3, 1910, pp. 155-161; „Noi săpături la Tropaeum Traiani în 1910: canalul cetății”, în: BCMI, 4, 1911, pp. 79-82; „Monumente de piatră din colecția de antichități a muzeului de la Adam Clisi”, în: BCMI, 6, 1913, pp. 97-122; „De la cetatea Tropaeum-Adamclisi: Basilica cisternă. Studiu arheologic”, în: *Academia Română. Memoriile secțiunii istorice*, s. 2, t. 36, București, 1913, pp. 421-440; „Arheologia clasică și rostul ei la noi”, în: *Convorbiri literare*, 42, 1908, 10, pp. 349-363; „Monumente antice din Roma. Descriere și impresii”, București, 1908, 272p.; *Portretul elin. Studiu iconografic din arheologia clasică*, București, 1908, 169p.; *Atena și ruinele ei*, București, 1910, 22p.; *Vase pictate grecești, I, Vase geometrice*, București, 1910, 55p. Despre activitatea lui Murnu ca arheolog și istoric al artei antice, vezi R. Vulpe, „George Murnu – literatul, arheologul, directorul Muzeului Național de Antichități”, în: *Revista muzeelor*, 5, 1968, 2, pp. 116-122; *Poetul homerid*, pp. 95-112.

¹⁵ *Scrieri și documente grecești privitoare la istoria românilor din anii 1595-1837*, traduse de George Murnu și C. Litzica, București, 1914, XLIX + 520 p. (Eudoxiu de Hurmuzaki, „Documente privitoare la istoria românilor”, XIII).